

ПИВОВАРОВ В. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

КОРИЦЬКИЙ В. А.,
студент V курсу
(Інститут прокуратури та кримінальної
юстиції Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.9

КОРПОРАТИВНИЙ РАКУРС ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Стаття присвячена кримінологічним аспектам торгівлі людьми як формі діяльності транснаціональної організованої злочинності. Ця проблема досліджується як комплексний та багатоаспектний феномен, запобігання і протидія якому зумовлюються актуальністю поставленої проблеми.

Ключові слова: транснаціональна організована злочинність, корпоративна злочинність, торгівля людьми.

Статья посвящена криминалогическим аспектам торговли людьми как форме деятельности транснациональной организованной преступности. Эта проблема рассматривается как комплексный и многоаспектный феномен, предупреждение и борьба с которым обуславливаются актуальностью поставленной проблемы.

Ключевые слова: транснациональная организованная преступность, корпоративная преступность, торговля людьми.

The article is devoted to criminological aspects of the human trafficking as the form of the transnational crime activity. This problem is decided as complex and multidimensional phenomenon, the actuality to prevent and contract to is existed from its nature.

Key words: transnational organized crime, corporate crime, human trafficking.

Вступ. Торгівля людьми як украй небезпечно явище набула якісно нової форми – у її вчиненні провідну роль з початку ХХ сторіччя почала відігравати транснаціональна організована злочинність, детермінація якої саме з цього часу виявила її як небезпечний і складно структурований кримінальний феномен. За даними Міжнародної організації міграції (надалі – МОМ) за 2016 рік в Україні від торгівлі людьми постраждала 491 особа, з приводу чого відкрито 60 кримінальних проваджень, проте жодне з них станом на 30 червня 2016 року не завершилося винесенням вироку [1].

Над проблематикою торгівлі людьми працювали такі науковці, як В.В. Голіна, В.С. Батиргареева, С.В. Євстіфєєва, В.О. Іщенко, В.М. Куц, А.М. Орлеан та інші. Що ж до транснаціональної організованої злочинності, її вивченням займалися М. Г. Вербенський, Ю.А. Воронін, Г.П. Жаровська, Г.А. Зорін, В.В. Лунєєв, Р.В. Нігматулін та деякі інші. Дослідження, здійснені цими науковцями, дають змогу об'єктивувати якісно новий напрям дослідження – інтегральну, надзвичайно актуальну тему – злочинно-корпоративний напрям транснаціональної організованої злочинності в сфері торгівлі людьми.

Постановка завдання. Метою статті є визначення актуальних кримінологічних рис торгівлі людьми як корпоративного напрямку транснаціональної організованої злочинності та пошук заходів запобігання і протидії їй.

Результати дослідження. Постановка проблеми у напрямі злочинно-корпоративного характеру торгівлі людьми дає змогу задля всебічного аналізу розглянути її комплексно і змістовно, з позиції структурних компонентів цієї конструкції. Її логічна єдність можлива лише за умови чіткого розу-

міння змісту складових конструкції [2, с. 112]. Логічний аналіз свідчить, що торгівля людьми за характером і формою цілком підпорядкована суб'єктові вчинення цієї діяльності. З цього випливає, що свої властивості транснаціональна організована злочинність проектує на торгівлю людьми, що безпосередньо важливо для усвідомлення, запобігання і протидії проблемі. У цьому аспекті особливого значення набуває зміст, властивості та особливості транснаціональної організованої злочинності [3].

Легальна дефініція транснаціональної організованої злочинності міститься в «Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» (надалі – Конвенція), прийнятій резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року [4], і «Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» (надалі – Протокол) [5], які доволі абстрактно її формулюють. Так, у цих документах містяться такі дефініції, як «серйозні злочини» і злочини за статтями 5, 6, 8 і 23 Конвенції, вчинені за наявності умов транснаціональності та організованої групи. Цей підхід поєднав у собі функціональний та інституційний аспекти, що слід вважати прогресивним кроком у спробі досягнути та закріпити правову природу явища транснаціональної організованої злочинності.

Особливістю транснаціональної організованої злочинності є міжнародно-позаправовий, або інтернаціонально-кримінальний характер діяльності, який не властивий будь-якій іншій формі кримінальної організації. Ці властивості і вказана особливість зумовлюють транснаціональну організовану злочинність по суті як міжнародну позаправову кримінальну систему. У контексті теми цього дослідження вважаємо за необхідне наголосити на особливому, корпоративному характері цієї кримінальної діяльності, який яскраво проявляє себе у сегменті кооперації злочинних дій. До того ж, серед криминологів відома дискусія між прихильниками використання термінів «міжнародний» та «інтернаціональний» щодо вжитку поняття транснаціональної організованої злочинності. Уявляється, що суперечка виникла внаслідок перекладу англійського прикметника «international», що означає «міжнародний». Вважаємо, що властивість у вигляді «міжнародного характеру» може виявлятися як на двосторонньому рівні (коли злочинність виходить за межі однієї національної держави і вливається в іншу державу), регіональному рівні (більше двох держав одного регіону), так і на універсальному рівні (злочинність охоплює більшість країн більшості континентів світу). Що ж до ознаки «позаправового» характеру, то вона зумовлена договірною та імперативною заборонами на існування транснаціональної організованої злочинності як явища на міжнародному і національному рівнях. Насамкінець, «кримінальний» характер означає відповідний вид відповідальності за всі види діяльності, що вчиняються в напрямках транснаціональної організованої злочинності. До речі, у зв'язку зі вказаним уявляється, що змістовно більш доцільним було б використання терміну «міжнародна організована злочинність», а не «транснаціональна організована злочинність», оскільки прикметник «міжнародний» охоплює спектр зазначених юридичних властивостей.

Правова природа торгівлі людьми, на думку науковців [2, 3, 6], визначається характером транснаціональної організованої злочинності і є діяльністю, що проводиться з метою отримання максимального прибутку за задоволення потреб світового кримінального ринку (ринків) у постачанні людей з метою їх використання у протиправних цілях. Отже, доходимо висновку, що вказаним поняттям охоплюються всі форми обмеження волі, транспортування і використання людей загалом, а також система діянь із прикриття від правоохоронних органів викрадення, поневолення, переховування, транспортування, перевезення через кордон, транспортування людей та створення підробленої документації або без такої і передання у відання кінцевій кримінальній організації в обмін на кошти [4, 7; 8, с. 52], в чому вбачається очевидний корпоративний характер такої злочинної діяльності, спрямованої на отримання протизаконного надприбутку. Ця діяльність має псевдоринковий характер і здійснюється відповідно до наявного на «кримінальному ринку» попиту шляхом надання пропозиції. Науковці вказують, що «умова попиту» співвідносить кримінально-карану діяльність із ринковою діяльністю. Відтак, через це утворилося некоректне і протиправне за суттю словосполучення «торгівля людьми», що отожднюється з торгівлею як видом економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Детермінантами торгівлі людьми є причини, умови й інші криминогенні фактори [9, с. 154], які зумовлюють виникнення, існування та розвиток торгівлі людьми як явища. Оскільки ця діяльність має старовинне походження, то система детермінант, як убачається, має соціально-орієнтований і чутливий до права характер, а рівень взаємовідносин детермінант визначається ситуаційними корелянтами за впливу криминогенних факторів. Як свідчить історія, соціально зумовлені потреби у наявності торгівлі людьми нівелюються правовим регулюванням такої діяльності, про що яскраво свідчить досвід боротьби з работоргівлею у США, коли за наявних соціальних причин, вдалих умов, але «антирабського» законодавства торгівля людьми у США була заборонена, проте ще близько половини століття існувала *de facto*. Відповідь на питання, чому на кримінальному ринку формується потреба у поневолених людях, полягає у двох площинах – соціальній і біологічній. Соціальна

сторона є вираженням якісної різниці у матеріальних показниках добробуту та інших параметрів між місцем експорту та місцем імпорту поневолених людей. Біологічна сторона – в особливостях фізіологічної будови людей. Проте ці детермінанти не є вичерпними, надзвичайно важливе значення мають культурні, політичні та економічні фактори, які впливають на детермінацію поряд із криміногенними факторами.

На продовження питання детермінації торгівлі людьми зазначимо, що цей вид злочинної діяльності може існувати лише в країнах з високою популяцією і низьким рівнем правопорядку. Згідно з даними МОМ основною країною призначення «живого товару» станом на 30 червня 2016 року є Російська Федерація (355 осіб), на другому місці перебуває Польща (66 осіб), а на третьому – Туреччина [1]. Ця статистична інформація підтверджує думку про те, що держави з низьким та середнім рівнем населення для торгівлі людьми є непридатними, тому що зазвичай в них забезпечується середній або високий рівень захисту прав і свобод особи, а також існує певна обмеженість у кількості населення. Визначальною метою здійснення торгівлі людьми є досягнення злочинного корпоративного контролю над «ринком» певної держави, в якій існують належні передумови – низький рівень охорони прав і свобод особи та високий ресурс за кількістю населення.

Властивостями торгівлі людьми як діяльності, здійснюваної в межах корпоративного «бізнесу» транснаціональної організованої злочинності, є такі [2; с. 115; 3; 6, с. 58; 10, с. 227]:

1) Ця діяльність має кримінально караний характер. Згідно з Конвенцією і Протоколом держави зобов'язані вживати передбачених цими актами заходів для запобігання і протидії транснаціональній організованій злочинності і торгівлі людьми. В Україні виконання цього завдання в основному забезпечується статтями 28 і 149 Кримінального кодексу України.

2) Вона посягає на основоположні права людини і громадянина, які гарантовані міжнародними стандартами, такими як «Загальна декларація прав людини» [11], «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» [12], та іншими. Ця властивість зумовлюється фундаментальним і основоположним значенням прав і свобод людини і громадянина для країн, де визнаються і діють принципи верховенства права, а також пріоритету прав і свобод людини і громадянина. За даними МОМ торгівля людьми здійснюється у трьох основних цілях, таких як трудова експлуатація поневолених осіб (93%), сексуальна експлуатація (5%) і жебрацтво (2%) [1]. Думається, важливо підкреслити, що трудова експлуатація перевищила за показниками сексуальну ще у 2010 році, і до 2016 року трудова експлуатація утримує лідерство, займаючи 93% видів експлуатації серед поневолених осіб.

3) Має псевдоринковий характер – діє за ринковими законами «попиту і пропозиції». Попит має надзвичайно обмежений характер, оскільки запитується «індивідуальний товар», стандарти охорони якого є найвищими із усіх у правопорядку за національними правилами через кримінально-правове переслідування та визначеність правового поля. Пропозиція також є надзвичайно обмеженою за своєю суттю, оскільки вона покликана тільки задовольнити попит. У зв'язку з переважаючою роллю трудової експлуатації майже 48% експлуатованих осіб мають технічну освіту, 16% – вищу освіту, а 15% отримали повну середню освіту. Ця тенденція окреслилася з 2007–2008 років і продовжує зберігатися у 2016 році (технічну освіту мали 296 осіб, щодо яких здійснювалися заходи із трудової експлуатації, що становить 48% від загальної кількості усіх експлуатованих осіб, а 97 осіб – вищу освіту) [1]. Уявляється, що появленням цьому є виключно ринкова потреба у фахівцях із технічною освітою, а також особах із наявною вищою освітою.

4) Особливий суб'єкт вчинення – найпотужніші кримінальні організації корпоративного утворення в межах тієї або іншої національної правової системи, які задля найвищої ефективності кримінальної системи кооперуються (що є переконливим доказом злочинного корпоративізму). Тенденція тут є зворотною, вважаючи, що ринковий попит зумовлює необхідність у кадрах для трудової експлуатації, винятково кримінальні структури тут діють через легальних посередників – юридичних осіб, що пропонують найрізноманітніші послуги із працевлаштування за кордоном, шлюбні агентства і подібні інституції. Ця діяльність для них є статутною, і з позиції цивільного обігу діють вони правомірно.

5) Унікальний об'єкт – людина загалом або її окремі частини (органи). Усталена практика торгівлі людьми оперує категорією «цілісного товару», коли людину продають у рабство у цілісній недоторканості без порушення її фізіологічних властивостей і анатомічної цілісності організму. За даними МОМ, починаючи з 2012 року злочини щодо торгівлі людьми вчинялися в основному проти чоловіків (56% у 2012 році й 59% у 2016 році). Жінки експлуатовалися переважно з метою задоволення статевої пристрасті (до 100% у 2014–2016 роках), чоловіки – для інших цілей (63% у 2016 році) [1]. З цього випливає, що до жінок торгівля провадилася як до особи загалом. Що ж до чоловіків, то тут ситуація складніша. Так, із початком подій на сході України в інтернет-засобах масової інформації почали масово з'являтися відомості щодо полонення українських військових та переміщення їх за кордон для торгівлі органами. Аналогічно повідомляється про усиновлення, встановлення опіки або піклування над українськими дітьми іноземними подружжями з метою транспортування їх за кордон та вилучен-

ня у них органів. Статистикою з цього приводу МОМ сьогодні не оперує. Попри деяку сумнівність і недоведеність таких повідомлень зазначимо: ігнорувати їх не можна, оскільки це означало б відмову від дослідження проблеми.

Отже, сучасна торгівля людьми в Україні має такий портрет: її жертва є чоловіком (59%), що має технічну (48%) або вищу освіту (16%), є громадянином України (491 особа), Молдови (264 особи), Російської Федерації (20 осіб), Киргизстану (28 осіб) або Узбекистану (24 особи), який шляхом введення в оману, прийняття неправомірної пропозиції або насильно буде або використовуватися на роботах за спеціальністю (технічна чи інша, що потребує вищої освіти), або незаконно експлуатуватися на інших неоплачуваних чи низькооплачуваних роботах, або в інших цілях, у Російській Федерації (49%), Польщі (14%), інших країнах Європейського Союзу (13%), Туреччині (11%) або Україні (6%).

Основними детермінантами зміни акцентів торгівлі людьми і виходу цього виду злочинності на новий, транснаціонально-корпоративний рівень стають сучасні геополітичні чинники, зміна світових економічних зон і особливо – депресивна демографічна ситуація у країнах «Старого Світу» та демографічні сплески у країнах Азії, які синергетично взаємодіють із чинниками інформатизації і глобалізації виробничих сфер національних економік усього світу. Варто визнати, що економічна потреба зумовлює як легальну, так і нелегальну (в тому числі злочинну, насильницьку) міграцію населення в межах держав і континентів. Так, торгівля людьми, яка донедавна здійснювалася щодо жінок з метою сексуальної експлуатації або відносно чоловіків як дешевої робочої сили, істотно змінює пріоритети. Торгівля людьми набуває переважно характеру трудової експлуатації. Чоловіки розглядаються торговцями не як некваліфікована робоча сила, а як кадри, які мають необхідну освіту і можуть виконувати поставлені їм завдання (перевага надається вищій технічній освіті). Некваліфіковані кадри становлять незначну питому вагу. До жінок же продовжують здійснюватися заходи сексуальної експлуатації і частково – некваліфікованої робочої сили. Вважаємо, що провідні на протязі багатьох століть акценти в питанні торгівлі людьми наразі радикально змінюються. Так, ця діяльність провадиться переважно корпоративними утвореннями, що діють у напрямках транснаціональної організованої злочинності. «Країнами-донорами» є політично і економічно нестабільні держави, які є джерелом або «чорноробітничою», або «білокомірцевою» експлуатації поневоленого населення. На противагу цьому, у благополучних і стабільних країнах акцентується інший вид торгівлі людьми – торгівля органами, що розглядається нами як прояв торгівлі людьми.

Окремо варто підкреслили активну позицію і значну роль громадських організацій у протидії торгівлі людьми в Україні. Так, за даними МОМ 486 осіб отримали допомогу від неурядових установ, тоді як правоохоронні органи надали допомогу 1 постраждалій особі. З одного боку, така ситуація є свідченням позитивних суспільних зрушень у напрямі становлення громадянського суспільства Української держави. Проте і викликає занепокоєння та тривогу з приводу самоусунення від вирішення проблеми відновлення прав людини з боку державних інституцій, що протирічить конституційним засадам їхнього функціонування. Об'єктивно і у значній мірі це пояснюється невизначеністю компетенції державних органів у питаннях протидії торгівлі людьми, відсутністю активної взаємодії на міжнародному рівні.

Доволі казуальним є також питання, яким чином кримінальні структури провадять діяльність щодо торгівлі людьми. Це не класичні за визначенням Конвенції або Протоколу дії, а легальна діяльність юридичних осіб із залучення українських громадян до працевлаштування за межами України, які шляхом введення в оману або отримання пропозиції, яка не відповідає дійсності, її приймають.

Висновки. У процесі дослідження здійснено аналіз відомостей про торгівлю людьми з позицій гіпотези про генезис цього явища як одного із проявів транснаціональної організованої злочинності та з метою пошуку заходів запобігання і протидії їй. Досліджені елементи кримінологічної характеристики торгівлі людьми вказують, по-перше, на її своєрідну суспільно-правову природу і світовий характер. Торгівля людьми сьогодні – глобальний напрям корпоративної і кооперованої транснаціональної організованої злочинності. По-друге, з'ясовані особливості проявів транснаціональної організованої злочинності, які, у свою чергу, сформовані особливостями країни, регіону або континенту. Для виявлення характеру транснаціональної організованої злочинності у сфері торгівлі людьми принципове значення має зміст кожної із категорій.

Дієвим засобом запобігання і протидії транснаціональній злочинності у сфері торгівлі людьми може бути прийняття нової, актуалізованої Програми запобігання і протидії торгівлі людьми, яка містила би, серед іншого, комплексні заходи соціально-економічного характеру щодо створення належних економічно-соціальних умов для працевлаштування кваліфікованого населення в Україні та забезпечення його гідними умовами праці та життя. Такі заходи мали б і загальносоціальний характер запобігання злочинності загалом.

Серед інших заходів запобігання підкреслимо актуальність і важливість обов'язкової кримінологічної експертизи законів та інших нормативно-правових актів з питань усиновлення, встановлен-

ня опіки й піклування, трансплантації органів тощо. Особливої уваги законодавця заслугоує діяльність юридичних осіб, які надають інформацію та інші послуги щодо працевлаштування за кордоном, шлюбні агенції тощо. Окремим аспектом запобігання і протидії торгівлі людьми є боротьба із цією злочинною практикою у площині запобігання і протидії торгівлі людьми людськими органами із чітким визначенням законодавцем своєї правової позиції щодо цієї діяльності. Актуальним заходом було би створення центрального органу виконавчої влади з питань запобігання й протидії торгівлі людьми, орієнтованого на міжнародне співробітництво у запобіганні торгівлі людьми.

Також вважаємо, що вживання терміну «транснаціональна організована злочинність» не відповідає Конвенції і Протоколу, відтак потрібно використовувати у науковому обігу також і поняття «міжнародна організована злочинність» як більш змістовне і адаптивне.

Запропоновані заходи не претендують на вичерпність, однак вбачаються нагальними. Проблема корпоративної транснаціональної (міжнародної) злочинності у сфері торгівлі людьми потребує прискіпливої уваги вчених і ґрунтовних кримінологічних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Протидія торгівлі людьми в Україні (Статистика МОМ станом на 30 червня 2016 р.) [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України і Міжнародна організація з міграції. – 2016. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_vot_statistics_ukr_jun2016.pdf.
2. Жаровська Г.П. Транснаціональна злочинність: джерела, ознаки, структура взаємозв'язків / Г.П. Жаровська // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – № 660. – С. 111–117.
3. Евстифеева Е.В. Организованная преступность и торговля людьми: криминологический и уголовно-правовой анализ: специализированный учебный курс / Под ред. доц. Е.В. Кобзевой. – Саратов: Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции, 2004. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z423.html.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності // Офіційний вісник України. – 2006. № 14. – Ст. 1056.
5. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності // Офіційний вісник України. – 2006. – №14. – Ст. 1057.
6. Іващенко В.О. Торговля жінками та дітьми: сучасний стан і тенденції / В.О. Іващенко // Часопис Київського університету права. – 2004. – №3. – С. 56–61.
7. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми // Офіційний вісник України. – 2011. – № 16. – Ст. 706.
8. Куц В.М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми / В.М. Куц, А. М. Орлеан. – Київ: Варта, 2007. – 168 с.
9. Пивоваров В.В. Питання детермінації існування та відтворення злочинності / В. В. Пивоваров // Проблеми законності. – 2000. – № 43. – С. 151 – 156.
10. Голіна В.В. Торговля людьми: правовий та криминологічний аналіз / В.В. Голіна, В.С. Батигареєва // Питання боротьби зі злочинністю. – 2004. – № 8. – С. 211–231.
11. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – ООН, 16.12.1966 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

